

A FELSŐRÁKOSI SZÉKELY NÉPVISELET

GAZDA KLÁRA

„Ezen sajátosságokat, ezen nép életéből kifejlődött szokásokat feljegyezni itt-ott szükségesnek láttam, főként azért, mert a divat hódító hatalma előtt mindinkább korcsosulnak azok. Kezdi már a nép is eredeti szokásait, viseletét elhagyni, és-eredetiségéből kezd kivetkőzni. Hadd maradjon fenn legalább azoknak emléke“.¹

Orbán Balázstól, 1867-ből származnak ezek a sorok. A népviselet őrzése terén szerzett rossz tapasztalatait még korábbi adatok is alátámasztják. Így, a Vasárnapi Újság már 1840-ben szóvát teszi a háromszéki katonalányok újfajta öltözködésmódját, ízetlennek, a viselők szellemével nem egyezőnek bélyegezve meg. Effélet Orbán Balázs, útja során, többfelé tapasztalhatott, ha ki kellett emelnie néhány helységet, ahol „még fennmaradt a nép között a régi magyaros viselet“². Így Felsőrákost is.

Kovászna megyei viszonylatban, ha népviseletről kerül szó, ma is elsősorban Felsőrákost emlegetjük. Ez a Rika hegység tövében elterülő, Baróttól 5 km-re fekvő falucska (jelenleg közigazgatásilag Barót városhoz tartozik) néhány szomszédjával (Vargyas, Füle, Magyarhermány) valóban legtovább őrizte meg a népviseletet.

Orbán Balázs leírása, a meglévő viseletdarabok, az öregek emlékezete és a mai helyzet alapján, nyomon követhető a 100 év alatt végbement változás, amely igazolja a nagy utazó aggodalmait. Egyes, tőle említett viseletelemek ugyanis már az öregek emlékezetében sem

élnék. A ládák mélyén, vagy akár a használatban találunk azonos ruhadarabokat is. Más viseletelemek kisebb-nagyobb átalakuláson mentek át, főleg anyagukban. A régi szabásvonalak mellett újfajta is megjelentek, máskor az új anyagot régi szabáselvek szerint varrják meg. A városi divatból sokáig csak azt fogadták el, ami beleilleszkedett a helyi népviselet hagyományos szín- és formavilágába.

A régi és újabb elemek egymás mellett élése és aránybeli eltolódása az új javára, nemcsak időbeli, hanem generációs probléma is; az idősebbek természetesen mindig hagyományörzőbbek. A mai 30 évesek többségükben teljesen lemondtak a népviseletről, felcserélve azt gyári konfekcióholmival. Az elkövetkező 10—20 év alatt tehát várható Felsőrákos teljes kivetkőzése.

Nyilván, ez a változás nem légüres térben ment végbe.

A múlt század utolsó harmadában a falu lakossága még helyhezkött, gazdálkodó életmódot folytatott. A ruházkodáshoz szükséges alapanyagok javarészt (kendervászon, gyapjú, posztó, bőr) házilag állították elő és varrták meg, vagy helyi mesterekkel készítették el. Egyes ruhadarabokat (csizma, kalap, sapka) vásáron szereztek be, Baróton, Kőhalomban és Segesváron. A század vége felé a kántor (Ferencki) családja varrógépre tett szert s a lányai kezdtek varrni a falu népének is. Ez is hozott némi változást. (Pl. a „szedett mejjú“ ing akkor terjedt el.)

A népviselet alakulására nagy hatással volt a Brassóval való közvetlenebb kapcsolat kiépülése. Az 1910-es években szekerekkel ludakat szállítottak a brassói piacra, értékesítés végett. Az I. világháború után a férfiak közül többen vasúti munkára, a lányok egyrésze pedig cselédnek szegődött el. Míg az utóbbiak jórészt visszakerültek a faluba, a férfiak csak ünnepelni jártak haza, s így hétköznapra lemondtak hagyományos viseletükről is. Ezzel magyarázható a férfiak korábbi kivetkőzése. Ekkor kezdték viselni a faluban is a nadrágot, bakancsot, terjedtek el újabb gyári anyagok, pl. a brassói posztó, a rézvirág; a varrógép, jelentek meg újabb szabásvonalak (pl. a szűk kurtié). Erősítették ezt a hatást a más, olyan falvakkal való kapcsolatok, amelyekben szintén nem őrizték már a népviseletet. A 30-as években néhányan pl. a köpeci bányába járnak dolgozni.

A II. világháború hozta szegénység és szükség (pl. gyapotfonal hiány) a népviselet időleges újraeledését eredményezte. Ekkor az is előfordult, hogy a felső rokolyát is házifestésű kenderszőttesből varrták meg.

A kivetkőzésben a döntő szerepet a II. világháború utáni időszak hozta. Elsősorban az életmódban végbement gyökeres változások vezettek oda. Az ipar fejlődése nagy tömegeket vonzott a városokba. Másrészt a ruházkodás alapanyagai úgyszólván teljes mértékben gyári készítmények; a konfekció az otthon maradt lakosság körében is elterjedt. A népviseletről való teljes lemondást ezúttal az értelmiség próbálja megakadályozni.

Egészen vázlatosan ezek lennének a változás koordinátái. Valójában milyen volt és hogyan fejlődött a felsőrakosi népviselet? A továbbiakban ezt próbálom bemutatni.

A NŐI VISELET nemcsak a ruhadarabok száma és színessége, hanem az azok viseletéhez fűződő szokáshagyományok tekintetében is jóval változatosabb a férfiakénál. Alapegységei a következők: **alsóruhák** (ing, pendely), **felsőruhák** (lájbi, fehérrokolya, rokolya, karinca), **téli ruhadarabok** (kurti, zeke), **lábbelik** (bocskor, csizma, egyenes papucs), **fejrevalók** (párta, kendő, csepesz) és **egyéb kiegészítő darabok** (pántlikák, nyakszorító, tászli, bogláros szijú, faolajas zsebruha, „segrokolya“ stb.).

Az alsóruhák elsősorban anyagukban s csak kisebb mértékben változtak a szabásukban.

A **miesnap** (hétköznapi) **inget** pl. 1886-ban még „**kendőbe kendő**“ vászonzól varrták, kézzel. A „**balonvászon**“ finomabb anyagféléseggel volt, s a századforduló idején terjedt el. („**A bordába egy szál sirített-tet s egy szál kendőrt vetettek fel mejjéknek, s gyapotfonállal ötötték.**“) A 30-as években a hétköznapi ing is egyre inkább házilag megszőtt gyolcsból készült. Az utóbbi két évtizedben az ingnek való fehérített vásznat boltból vásárolják.

A vásznat **10 pászma** szélességűre (55 cm) szőtték, 12—14-es bordában. Az ing **derekához** (elő és hátrész) **másfél-széj** széles, 2—3 sing hosszú anyagra volt szükség (az egész szélhez hozzávarrták a felét). A szabás menete a következő volt: az így nyert egy darab vásznat négyrészt hajtották. A szélén meghagytak egy **előarasznyt** (10 cm) **vállnak**, s a többiből keskeny téglalap alakot vágtak ki, amit az ing elülső felén kissé mélyítették, s közepén egy arasznyi részt behasítottak. Ez képezte a fejnyílást. Az ing **mejjén** levő **borítást** (a jobboldali rész borítja a balt) a nyílás alján mindkét irányba kiinduló másfél cm-nyi bevágás kihajtása és egymásra borítása eredményezte. A nyakkörüli részt elől-hátul ráncba szedték. Ez volt a régiesebb **borítottmejjű**

ingtípus (1. a. ábra). A **szedettmejjú ing** varrásához (1. b. ábra) varrógépre volt szükség, ugyanis a **borítást** 3—3 keskeny **hajtás** veszi közre, ami egy-egy **kopac** rész után ismétlődik. Így elől nem igen jut hely a ráncnak. A borítás alatti részt **tőzés** díszíti, a megszabott mellrészt pedig **pánt** fogja le. Az ilyen inget a fiatalság kedvelte.

Az ing **ujjának** szintén megadták a módját. Azt tartották, hogy az 1 szélből szabott újj könyöke hamar kifeslik, ezért másfélszél széles, 1 sing hosszú anyagot szántak rá, amit mind a vállán, mind a könyökén sűrűn ráncbaszedtek (1. B. ábra).

A hajdani „vénök“ ingének nem volt gallérja, a nyakkivágást egyszerű **pánt** (1. D. ábra) fogta össze, amit **kötővel** zártak. A fiatalok a „**tászlis ing**“-et (1. c. ábra) kedvelték. (Lerakott gallér, amit pánttal erősítettek az ing nyakához.) Az ilyen ingnek az újja szintén tászliban végződik. A mai ingek **gallérosak** (1. b. ábra), a gallért csipkével, legújabbban színes, keresztaszemes hímzéssel díszítik.

A kézzel varrott ing híme a vállának, s **kezenyelének** a **megszedése** volt. A „**szedett ing**“-et (2. ábra) sirított kendercérnával hímezték a ráncok után **barackmagosan, fenyőágasan, darászfészkesen, petrezselymesen**. A hímzés technikáját századunkban már nem igen ismerték, így szedett inge nem mindenkinek volt. A 20-as években Vén Bojgó **Kata** foglalkozott vele, aki 2—3 ma is élő asszonynak adta át tudományát.

Mivel a régiek csak két havonként **raktak szapullót** (mostak), még a legszegényebb asszonynak is volt legkevesebb 6 inge. A leány általában 9—10 rendet vitt férjhez magával, s egy-két tekerés (1 tekerés kb. 40—50 sing) ingnek-pendelynek való **bolonvásznat**. Az idősebbek ma is hordják az inget, egyet pedig **halni** őriznek.

Az **ingalj**, vagy **pendely** három és fél szél kender-, bolon- vagy gyapotvászonból készült (3. sz. ábra). Kevéssel térden alul ért. Régieken nem volt **korca**, a **kötőt hajvarrótüvel** húzták bele. Ha a felső fele elkopott, megfordították. Díszesebb formája, a „**táncoló pendely**“ alsó részén mintegy 15 cm magasságig az egyes részeket „**széjjes kötéssel**“ fogták össze (4. sz. ábra).

A hagyomány szerint a pendelyt valaha felsőruha nélkül is viselték, nyáron, aratáskor. Ezt a maiak már nem érték. Sőt, az ők emlékezetük szerint már az is ritkaságszámba ment, ha valaki a pendely és felsőrokolya közé nem vett fel 1—2 rend **fehérrokolyát**. Akinek vékony alkata volt, a rokolyák alá **segrokolyát** öltött (előarasznyi hosszú, bő, kender ruhadarab), hogy megfeleljen a szépségeszménynek, csípője „**kerekőn álljon**“. Hogy a sokrokolyás divat későbbi, múltszázadvégi, századfordulói jellegzetesség, igazolja Orbán Balázs felvétele, s a száj-

hagyomány is. Bíró Ferencné 1860-ban született **nannyája** gyakran emlegette a lánysága-korabeli köpecieket (ők mindig előbb jártak a divatban!), akiket ők még csúfoltak a sok rend rokolyájukért, mondván, hogy „nem tudják szerre elviselni“.

A ma még fellelhető fehérrokolyák anyaga tiszta gyapot, vagy keskeny kendersávokkal csíkozott „**kenderrel meghasigatott**“ gyapotvásznon. Kenderből szőtt változatára nem emlékeznek. A rokolyának olyan bőnek kellett lennie, hogy a beleöltözött asszony két oldalról csücskét megfogva a feje fölé emelhesse anélkül, hogy elől-hátul felhúzódjék. Ezért 13 singet szántak rá, amiből hat a **felső széj**-be, hét az **alsó széj**-be került. A derékrészre varrt **gallér** így sűrű **gombolyagránct** fogott le, amit olykor **petrezselymesen**, vagy **barackmagosan megszedtek**. Ezt az indokolta, hogy a fehérrokolyát alkalomszerűen felsőruhaként is viselték. Felkontyolás után a menyasszony fehérrokolyáson táncolt. A felső- és alsórész összeerősítésének **tászli** volt a neve. Mivel az alsó rész egy széllal hosszabb volt, rendszerint enyhe korbca húzták. A **korcbahúzott tászli** mellett a rokolyát „**lerakott tászli**“-san is készítették. Ez esetben az alsó szél anyagon, minden 5—10 cm-nyi sima rész után két **kicsi hajtás** következett. A fehér rokolya hasítéka, **nyílása** mintegy 40 cm mély volt és elől helyezkedett el. Körülötte mintegy 20 cm-nyi rész simán maradt, a ráncolás csak azon túl kezdődött. Általában lábszárközepén alul ért, a cipő alig látszott ki belőle. A divat hatására ebben a században fokozatosan rövidült. Mivel az anyag szélessége adott volt, a rokolya hosszúságát **hajtásokkal** szabályozták.

A színes **felsőrokolyáknak** csak egy része készült házilag szőtt anyagból. Így a keskenycsíkos **muszuly**. A lányok piros-fehér, az asszonyok kék-fehér csíkozású muszulyt viseltek. A **piros muszuly** ünnep délutánján **bundalajbival** hordott ruhadarab volt. Az ünnep estéjére a táncba **fehérbe piros**, vagy **feketébe piros** szöttes **rokolyába** öltöztek. Az asszonyok szöttesében a kék szín dominált ; (**feketébe kék, fehérbe kék, kékbe kék**). Piros és fekete fejtőből szőtték a „**háromszéki rokolya**“ anyagát is. Ez a **háromszéki** megkülönböztető jelzót **felleges** volta miatt kapta. (A két eltérő színű fonalat „**összesírtették**“.) Ugyanezzel a módszerrel készült a „**sírtett rokolya**“ szöttése is, amelyben a felleges csíkok fekete csíkokkal váltakoznak. Orbán Balázs pártás lányalakja valamiféle csíkos rokolyában mutatkozik. Téltre gyapjúposztót szöttek, ebből készítették **laposránca rakott szoknyát**.

A rokolyaanyagok egy részét Segesvárról, boltból, vagy a segesváriaktól Baróton, a szentmártonnapi és gyertyaszentelői nagyvásáron

szerezték be. A **segesvári szöttesnek** több változatát ismerik, ilyen a **barackmagos, búzavirágos, borshímes, aprókockás, vagdaltas**. Az ezekből készült rokolyákat jórészt hétköznap hordták. Az I. világháború utáni fejtőhiány idején az élelmes segesváriak **háromszéki**, illetve „**si-rítött**“ szöttest is árultak. A téli posztóanyagokat a vásári sátrakból, vagy Kőhalomból és Brassóból vásárolták. A rákosiak legtöbbször a „**szederjes**“ posztót becsülték. Ebből készült az I. „**innapi**“ posztószoknya. A századforduló táján a menyasszony már ilyenben esküszik. A faluban még rákérdezéssel sem sikerült olyan adatközlőt kapnom, aki bár hallott volna az Orbán Balázs említette menyasszonyi fehér öltözetről, „mely különös szabású és rendkívül redős“.³ A posztó más, ismert változatai a **fenyős flánel** volt, s a **bozzos flánel** fekete, kék, vagy piroskockás kivitelben. A bordókockás posztóból **ablakos rokolya** készült. A külföldi anyagok közül a fekete és a rózsás szőrt kedvelték, ezeket üzletből vásárolták. Tudtuk szerint Csehországból származtak. Legnépszerűbb a **fekete bogosszőr**, a **simmaszőr** volt, amiből ünnepi öltözet készült, s a **rózsás szőr**, ez karinca, illetve lajbi anyag volt. Míg a segesvári szötteseket könnyű szívvel elvágták, hogy hagyományos módon **tászlis rokolyát** szabhassanak belőle, a posztófélékért kár lett volna. Ezeket egyszerűen **lapos ráncba rakták** és „**simma rokolyának**“ nevezték. Méginkább sajnálták elvágni a drága szőr anyagot, amit apró ráncba szedtek.

A tászlis rokolyák díszje a **felvarrás**, vagy **hajtás**, s a lerakott tászlit borító fekete színű, vagy a rokolya saját anyagából ferdén szabott **pánt** volt. **Felpántozták** a rokolya alját is, két keskeny pánttal, mely egy szélesebbet fogott közre. Ha a felső keskeny pánt elmaradt, a rokolyát **másfélhangosnak** csúfolták. A háziszőtt ványolatlan gyapjúszoknya aljába illő fehér, illetve fekete csíkokat beleszőtték. A szederjes posztót kékeszínű gyári himzésű pántlikával ékesítették. Alul kék csík zárta le a rokolyát, felette szalag körrózsákat helyeztek el egymás mellé, a rokolya egész szélességében.

Rokolyát szabni-varrni mindenki tudott. Csak az ünnepeket adták varrónőnek. Ferenc Jánosné, Pető Kata, aki 1965 körül 90 éves korában halt meg, csak posztóból dolgozott.

A rákosi asszonyok ruhatárára jellemző volt a halmozás. Ez a szokás régi keletű. Rokolyából pl. 8—10 rend már a mai öregek nanyái-nak is volt. A régi asszonyok bizonyos alkalmakkor (pl. mosogatáskor) **felakasztották** (övükbe tűzték) a rokolya oldalát, állítólag azért, hogy látszódjék a pendelyük tisztasága, fehérsége.

A rokolyát **lájbi** vagy **kurti** és **karinca** egészítette ki. A felsőrákosiak viseletük egyik sajátosságaként tartják számon a lájbi mély, kerek kivágását (5. sz. ábra). Orbán Balázs felvétele mást mutat. A fénykép szerint akkoriban a lájbi derékszögű szabásvonallal készülhetett.

Anyaga szőtt, de gyakrabban gyári készítmény, szőr, selyem, vagy glott volt. Bélését háziszótt „**kendőrze gyapot**“ vászonból szabták.

A **lájbit** gazdagon díszítették. A szabásvonalak mentén **felpántozták**. A külső (bársony, vagy selyem) **széjös pánt** vonalát belül **keskőny pánt** követte. A **keskőny pánt** lehetett **gége sinyórból** (**sinyóros lájbi**) (5. c. ábra) cikk-cakk alakban elhelyezett hosszúkás gyöngyökből (**lajtorját kerepines lájbi**) (5. d. ábra) vagy **dupla lajtorjás lájbi**, vagy egyszerű **pántból** (5. f. ábra). Ez a díszítőelem hátul, középen, a vállak irányában is végighúzódik. A régiesebb piros, illetve fekete lájbik mellett a 20-as években divatba jöttek a kék, ill. zöld selyemlájbi. Ezeknek a nyakkivágását váltakozó színű **cakkenek** (háromszögek) keretezték (5. c. ábra), hátul pedig a középvonal és váll vonalai között, egy-egy **cakk** helyezkedik el. A **lájbibunda** (6., 7. sz. ábra) a lájbi báránybőrből készült ünnepi változata volt. A fehér irhára színes virágokat, a váltakozó ritmusú indát, csokrokat hímeztek selyemcérnával, a szabásvonal mentén, vagy éppen az összevarrás elrejtése céljából, a széleket pedig piros bőrrel szegélyezték. Elöl, kétoldalt, színes bojttal és gazdag zsinórozással díszítették. Ebbe fűzték be a piros **szörkötőt**. A bundahímezéshez legutóbb Kenyeresné értett, a ma még őrzött bundalájbikat a székelyszombori születésű Szócs Mári varrta. A lájbikészítés általában varrónő feladata volt. A Vargyasról ideszármazott Sütő Kata néni pl. megtanult rákosi módra lájbit varrni.

Hidegebb időben nem lájbit, hanem **kurtit** viseltek. A ma még meglévő típusok közül a „**szabados kurti**“ a legrégiesebb (8. sz. ábra). Az előforduló példányok szederjes posztóból készültek, görbe szabásvonallal (8. b. ábra). Az anyagot négybe hajtották, kikerekítették a nyakát, felhasították az elejét, majd az oldalát **aszalosan** kivágták, vagyis kikanyarítottak belőle egy részt. Az új egyrésze így a szabás révén ebből a darabból adódott, csupán hozzá kellett toldani. A toldott rész piros, vagy zöld posztó béléssel végződött, amit feltúrtek. Ez indokolja a „**feltúrós kurti**“ elnevezést. Természetesen az idősebbek a zöldes, a fiatalok a pirosas szegélyút hordták. **Nyakatlan kurtinak** is nevezték, mert nem volt gallérja, s össze volt szegve a béléssel **szabados** volt, mert a csípőnél elállt a testtől, s néhány cm-re fel volt hasítva. Ez a fajta kurti már az I. világháború idején kiment a divatból.

Az azutáni divatot a „bársonyos rékli“ (9. á., b. ábra) képviselte (9. ábra). Rendszerint szederjes posztóból varrták, s bársonypánttal díszítették. A karöltőnek kivágott darabokat harisnya-szegőpántként hasznosították.

A kurti még újabb változata szűk hátú, ezért „szűk kurti“-nak is nevezik (10. a. ábra). Gyakran feketére festett házi posztóból készítették, máskor csak az újja és a gallérja volt fekete. Posztókurtit Zátyi Gyuri szabott.

A „rakottaljú blúz“ (11. sz. ábra) divatja a 30-as években terjedt el. Egy Gáspárné nevű úrmösi asszony hozta be. Mivel a formája hasonlít a rékliéhez, meghonosodott. A segesvári szőttes anyagát lerakják, majd a derékrészt pánttal lefogják. A nyakán **lappancs** (11. D. ábra) (nagy, egyenes gallér) van. A kurti, illetve réklifélék általában szűkek, testhezállóak, szinte mereven leszorítják a felsőtestet, szabad teret engedve viszont a szoknya és karinca kerek ségének. Ebbe a formavilágba a 30-as években feltűnő **szvetter** is beleilleszkedett. Egy olaszteleki gyapjufésülő révén ismerték meg s általában nem idegenkedtek tőle.

A **karinca**, a rokolyához hasonlóan, régiesen **tászlisan** készült. Két szélrevalót használtak fel, az alsó szél tétőbe vágva. Így a karinca is bőrancú volt. Készülhetett háziszőttes anyagból, a (fehér damasztból, selyemből), a rózsás kék vagy pirosrózsás szőrből, a fekete selyemből és szőrből, a tarkák számtalanja kartonból és selyemből. A vásárolt anyagból varrt karinca tászli nélküli, tehát sima volt, és csipkével díszítették. A tászlisat pánt ékesítette. A karincát az életkorhoz és alkalomhoz illő szőrkötővel kötötték a derekukra.

A ruhadarabok összeválogatásában és viselésében szigorú esztétikai törvények érvényesültek. A rákosi asszony pontosan tudta, hogy melyik rokolyához milyen lájbi és karinca jár. Általában a határozott színkülönbségeket kedvelték. A sötétkék posztórokolyához és kurtihoz (nagyünnepi öltözet) fehér karinca járt s színes (piros) szalagok. A háromszéki rokolya vöröses feketéjét a fekete lájbi és karinca tette még ünnepélyesebbé (II. ünnepen vették fel). A piros rokolyához piros lájbi és kék kötény, a kékhez fordítva, piros járt. A mintás karincákat inkább hétköznapi hordták. Újabb divat a **faolajas rokolya** mellé a keresztsemmesen hímzett kötény. Magát az öltöztéstechnikát is az 1910-es években tanulták egy tanítónőtől. Tehát, általában a sötét színek ünnepélyeséget, öregességet, gyászt hordoztak magukkal, míg a fiatalok kedvelt színe a piros volt.

A sokrokolyás divatot megelőzhette a **zekefélék** korszaka. A múlt század utolsó harmadában még ilyenben konfirmáltak a lányok, az idő-

sebbek a századforduló idején templomba is jártak benne. A „**düszke zeke**“ a fiatal juh szürke gyapjából, házilag szőtt posztóból készült, csípőalig érő kabátféle volt. Zseb nem volt rajta, se gomb, több helyen kötővel zárták. Díszítették is, lila, vagy piros gyapjúbojtokkal, melyek elöl két sorban helyezkedtek el. Drága ruhadarab volt, inkább a nagygazdák viselték. Ilyen már nincs a faluban. A báránybőr bélésű zekét „**béllőtt zekének**“ nevezték. Az öregeké veres posztóból készült, később a fiatalok fekete posztóból csináltatták. Ennek már henger alakú gombja is volt, fából. A **nagyzeke** (12. ábra) szintén bokáig érő kabátféle volt, hátul felhasítva és **dragonnyal** ellátva. A nyakán **gallér** volt, **gombbal** záródott. **Kékposztóval** körbeszegték, szegés díszítette a zsebet és az újját is. Karöltösen készült. Az utolsó zekeszabó Ármánkó Miklós volt.

A zeke a rég, jórészt az I. világháborúkor kimaradt ruhadarabok közé tartozik. Aránylag legtovább a nagyzeke maradt meg, valószínű, mert ez képviselte az újabb típust.

A nők lábbelije a **csizma**, s a **száraspapucs** volt. Hétköznapi oldalvarrott, lágyszárú **bornyúbőr** csizmát hordtak, ez a baróti csizmadiák készítménye volt. Az ünnepi **kordoványcsizma** Kőhalomban készült, fekete színű volt, piros szegéllyel. Orbán Balázs piros csizmáról is beszámol, amit a lányok viseltek, „csak mikor gyászban vannak, cserélik fel azt feketére. A piros csizmát egy évig az új asszonyok is megtartják, de azon túl viselniük tilos“.⁴ Erre a maiak már nem emlékeznek. A régiék **csórészár**ra húzták a csizmát, s a szárát **bokakapcával** töltötték ki. A **fekete strimfli** divatja később, az I. világháború után jött be. Nyáron a rövidebbszárú **száraspapucsot** viselték. Ez fűzős volt. Egyformán fel lehetett húzni a jobb- és ballábra is, ezért **egyenes** vagy **egy-lábas** papucsnak is nevezték. Mezőre **bocskorban** is mehettek. Az asszonyok bocskora posztóból készült. A csizmát különösen ünnepkor ma is viselik.

A kivetkőzés utolsó stádiumában mondanak le az asszonyok a hagyományos **fejviseletükről**. Valóban, a már részben, vagy egészben városi holmiba öltözött felsőrákosi asszony nem szívesen mutatkozik fejkendő nélkül. A fiatalság persze kivétel ez alól. A fejviseletnek számos szabálya s jónéhány tárgyi emléke ismeretes.

A nők a hajukat kétfelé választva, befonva hordták. A választék végigaladt a fejtető közepén, s **tetűborozda** volt a neve. Hétköznapi a lányok kétágba font hajukat hátul a tarkón **felfűzték** s kötővel alakították. Ünnepnapi **egyágba fonva** leeresztve hagyták, s a végébe **cékla-beles szalagot** (gyári himzésű zöldes-pirosas szalag) kötöttek. A simára fésült haját újjnyi széles fekete **bársonyszalaggal** szorították le, amely

a fül mögött haladt a jobbfelől, a nyakcsigolyánál csokorra kötötték. Emlékezet szerint a lányok kb. a 30-as évek óta nem fűzik fel a hajukat. A régi hajviseletet inkább őrzik az asszonyok, akik közül többen ma is **perecet** (13. ábra) viselnek. A perec átlag 10 cm átmérőjű nyirfakáva, piros, kék, vagy fekete szalaggal áttekerve, kétfelől **galandkötővel** ellátva. A perecet a tarkóra helyezik, s a fésülködés folyamata alatt a galandkötővel, a homlokon átkötik. Alulról, ellentétes irányba vezetve köréjeterkerik a kétágba font haját, majd **hajvarrótübe** (cigánykovács munka) húzott piros, kék, vagy fekete pertlivel felvarrják, hozzávarrják a perechez. Végül a galandkötő összekötésével alulról még megerősítik a haját. Vasárnap reggeltől aztán a következő vasárnapig nem fésülik újra. A lányok fejére **pártán** kívül semmi sem illett. Emlékezet szerint ezt csak a menyasszony tehette fel. Orbán Balázs idejében az ünnepi öltözet velejárója volt, „melyet csak a négy communiókor, és a lakodalmak alkalmával vesznek fel“.⁵ E négy sátoros ünnep: a karácsony, a húsvét, a pünkösöd és Szent Mihály napja. „A menyasszony esküvőjén mindig pártásan jelenik meg, és az itteni sajátságos szerkezetű párták nem a fő elejére, hanem hátul a kontyra vannak téve“⁶ — írja Orbán. „A cifrán himzett aranyos-ezüstös pártaabroncsra egy arany csillámból készült csokor van feltűzve; hűtlés után a vőfély a csokrot tartó tűt kihúzza, a párta levált, legékesebb csokrát pedig a saját kalapjába tűzi, emblématikus jelképeként annak, hogy a párta jelképezte leányságának vége van. Ezen pártacsonkításért azonban a vőfély kárpótlásképpen tartozik a lánynak egy bárányt, gazdagabbaknál egy borjút adni, a lány is viszonzásul egy vőfély ruhát (cifra keszkendő) ad vőfély uramnak“⁶.

A századforduló idején a párta anyagában átalakult, színesebbé vált, de megőrzött valamennyit eredeti formájából is. A pártaabroncsot (pirossal bevont papondekli) már nem hímezték, hanem 3—4 ujjnyi szélesen fényes, fehér pártagyönggyel borították be, ez takarta az első ízben perecre tett haját. A karika közepére hátul „**pukétot**“ tettek, ez úttal már nem aranycsillámból, hanem **rézvirágból**. (Fényes, fehér gyöngyökkel, tükrökkel ékített művirág-csokor, amit Brassóból szereztek be, s sorozáskor a lányok, választottjuk kalapjába tűztek. A pukét alól három színes, virágos pántlika indult ki, egymás mellett, hosszan csüngve. Felül egy keskeny pántra erősítve, túvel szúrták a kontyba, illetve rézvirágba. Végül a párta kiegészült elől, a fejtetőre helyezett 3 sor rézvirágból készült koszorúval. A századforduló éveiben már minden lánynak nem volt egy pártára valója, az alkatrészeket kölcsönkérték, több házból gyűjtötték össze, s a pártát alkalmilag rögtönözték.

A lakodalom során este 12 órakor levették a menyasszony fejéről a pártát, s feltették a csepszöt (14. ábra). Az új asszony csepöszenben táncolt, amit a vőlegény anyja csináltatott neki, ekkor még ruva, azaz fejkendő nélkül. Az első csepös a „budrés csepös“ volt. (A budré = fodor) abban különbözött a többi csepeszféletől, hogy kerekön fekete sejjöm csütke volt rejakötve 2 ujjnyi szélesen kikeményítve. A cánkli (cakkos) csepöszenben csipke helyett cakkosra megrakott selyempántlika díszíti. A csepesz bolti anyagból készül (fekete szőr, rózsás szőr). Csepeszforma alapján házilag is előállították, de inkább csepösvarrónő varrta. A legutolsó Belbel Juci volt. A csepesz kötője sokszor kerepinnel volt kirakva. Az áll alatt, baloldalt megcsokrozva kötötték meg.

Az I. világháború után a csepesz kiszorult a használatból. Eleinte még tartották, de csak ünnepkor vették fel. Az idősebbek ma is felkötik, ha templomba mennek, mert a ruva jobban áll rajta. Igaz, van akinek baszkafejet mutat. Az öregasszonyok „elnyújtani“, „halni“ őrzik.

A csepeszre a lakodalom utáni első vasárnaptól kezdve ruvát kötöttek. Az első rojtos ruvát a fiatalasszonynak a vőlegény anyja veszi. Ez fekete, magában mintás ünnepi viselet, amibe végül el is temetik az asszonyt. A fiatalasszony kedvelt fejrevalója a „rózsás szőrruva“. Egy asszonynak általában több rend, 8—10 ruvája is van posztóból télire, selyemből, szőrből és kartonból nyárára, többnyire fekete, vagy fekete alapon kevés színessel, gyári munka, amit Kóhalomban, üzletben vásároltak. Fehér ruvát csak a „menyecskéül férjhezment“ leánynak kötöttek, a fejére s a fiatal lányhalottnak. A ruva megkötési módja egy kicsi és egy nagy hajtással, elől, a fejtetőn kis csúcsosítással, hogy le ne csússzon, megszegve (a hajhoz) a felsőrakosi öltözetet határozott szögletes vonallal zárja le.

Télen az egész testet melegben tartó hárászruvát viselték. Ez mindig fekete színű volt, az ünnepi Brassóból, készen megkötve, a hétköznapi gyapjúból, kézi kötéssel, vagy megszöve posztóhímesre.

A nyári nagymelegekben az asszonyok a ruvát posztókalappal (15. ábra) cserélték fel. Erről Orbán Balázs is említést tesz: „Hétköznapi nagyszéles fekete kalapot hordanak, amelynek karimája három helyt van felkötve“. A karimája köré tett szőrkötőt csukrosra kötötték. A posztókalap vastag és meleg volt, s ezzel magyarázzák a fokozatos kimerülését. A 20-as években a lányok nem tették fel, az asszonyok közül is egyre tovább csak az idősebbek. Helyét fokozatosan az Udvarhelyszéken készült rizkásakalap vette át (préselt szalmakalap, mely elől is és hátul is lefelé állott), először csak a lányok viselték, aztán a fiatalabb asszonyok is, „vénök“ soha. Ha a mezőn utolérte az eső, a rizkása-

kalapot gondosan védték, fejkendőbe kötötték. A 30-as években ez is kiment a divatból.

A kisebb ünnepnapokon a pártát, Orbán Balázs szerint „nyakkötő” helyettesíti, amelyről az egész hát hosszában sűrűn egymás mellé varrt szalaghálózat csüng le.⁸ Valóban, a **nyakszorító** elnevezésű bársonyszalag az ünnepi viselet tartozéka volt, azzal a tulajdonképpeni szereppel, hogy a lecsüngő szalag-hálózatot hozzá rögzítették: elől 10 cm-nyi **parasztot** közrefogva két keskeny szalag helyezkedett el, majd két oldalt, 2—2 szélesebb himzett szalag (piros alapon piros himzéssel). A hátsó szalagok a pártához kapcsolódtak. A nyakszorítót **csütke-, tászli-, rakottnyakú csipke** borította. Ez 10 cm-nyi széles, fehér gépimzéses anyag, amit leraktak, s mintegy 2 cm-nyire a felső szélétől, pánttal lefogtak. A felső, tászlis rész szorosan rásimult a nyakra, a hosszabb himzett rész pedig bőségénél fogva teljesen szétterült. A tászli összefüggése a tászlis nyakú inggel nyilvánvaló. Végül a tászlira 4—10 sor **vegyesgyöngy** (felváltva 1 szem piros, faragott évegyöngy, 1 szem óvális alakú, fényös pártagyöngy) „pászolt”. Nyakszorítót utóbb csak a menyasszony tett, s tászlit s a gyöngyöt kb. a 40-es évek óta nem hordják.

Amint láttuk tehát, a nők kivetkőzését színben és változatban sokféle ruhadarab egymás mellett élése előzte meg.

A **FÉRFIAK HAGYOMÁNYOS VISELETE** kevesebb elemet számlált: alul inget és gagyát, rá harisnyát, vagy nadrágot, lájbit, vagy kurtit, zekét, lábbelit és fejrevalót, küsszámú kiegészítő elemet (bogláros szijú, nyakravaló).

Az egyes ruhadarabokon belül jóval kisebb a variáció.

Az utóbbi 100 év **férfiingének** fejlődése nagyvonalakban ugyanúgy ment végbe, mint a női ingé. Ugyanúgy változott meg az anyaga. Az újonnan megismert vászonféleségből itt is ünneplő viseletdarabot szabtak, a régi anyagból való pedig viselővé degradálódott.

Míg a női ing eleje-háta egy darab vászomból készült, a férfiing anyagát vállánál elhasították (16. ábra). Ezt a „szúpálha” (16. D. ábra) betoldása indokolta. A szúpálha (háromszögű vászondarabka) a nyakbőséget növelte. A vállrész masszivitását a **pánt** (16. E.) és a **béllés** biztosította. (Felül **pánt**, alul a **béllés**.) A férfiing **mejjét** (16. A. ábra) ugyanolyan módszerrel szabták és varrták, mint a női ingét. Az **újját** (16. B. ábra) hasonlóképpen ráncolták. A 75 éves Fitóri Jancsi Dezső szerint a századforduló körül az ing ujja **lobogós** volt. Ma kizárólag csak a kézelőnél **galléros inget** hordják, ami gombbal záródik. Az ing jegyajándék szerepét is betölthette, a menyasszony adta a vőlegénynek (**jegying**).

Gallér szegélyezi a nyakkivágást is (16. F. ábra). Ez kezdetben ujjni szélességű szegő volt, amit a kétujjni magasan álló „szabadgallér”, majd a visszahajtott, **cakkos kivágású gallér** követett (16. b. ábra).

Változás állott be az ing hosszában és viselési módjában is. Orbán Balázs fényképfelvételei igazolják az adatközlők állítását, miszerint az inget, amely hosszabb volt, mint a mai — a fénykép szerint combig érő, kieresztve, bogláros szíjúval kétszer áttekerve, oldalt szőrökötővel megkötve hordták. A kötőt helyettesítő gomb divatját a közösség eleinte ésszerűtlen cifrázkodásnak könyvelhette el, legalábbis a csúfoló ilyesmiről árulkodik: „Rámás csizma, gombos ing, az asztalban semmi sincs”.

Az ing megrövidülése és betűrése nagy általánosságban az I. világháború után következett be. A férfiinget az adatközlők emlékezete szerint nem himezték.

A gatyát szabása miatt „trotyos gagyának” nevezték. 1886-ban még „szösze csepű”-ből szabták. Az ilyen gatyá kemény volt, a földre téve „**úgy állt, mint a batyuka**”. Az anyaga ritkán volt **bolonvászonnál finomabb**. A gatyá 2 szára e gy-egy szál vászonból (17 A., A') készült, szárközéptől felfelé „**bővítéssel**” vagy **eresztéssel** (17. C., C'). A szárat az élére állított négyszögű fenékrészhez, a tortyhoz varrták (17. B.) hozzá, elől és hátul egy-egy kis négyzettel **pálha** (17. D. D') kiegészítve a hiányzó részt. Régiesen ilyen volt a gatyá, amit egyszerűen „**cigánybogat vetve**” erősítettek a derekukhoz. Az egyik adatközlő szerint a fiatal legények három gatyát is felhúztak, hogy a harisnya feszesen álljon.

Az Orbán Balázs féle fotón a férfiak mind **harisnyában** vannak. A harisnyát (18. ábra) 5—6 sing hosszú, 8 pászma széles Lövétén vagy Homoródalmáson ványoltatott fehér posztóból szabta a „**harisnyacsiná-ló**” (legutóbb, a világháború előttig Ármánkó Miklós és Zátyi Gyuri). Az I. világháború körül a „**porcelánnadrág**” megjelenése korlátozta szerepét: visszaszorult kimondottan téli ruhadarabnak. A II. világháború után olyannyira kiszorult, hogy ma már mindössze 3—4 öreg férfi ünnepek felvett ruhadarabja.

A porcellán- vagy **bolhaszorító nadrág** fehérített gyapotfonalból házilig **fenyőágasan, barackmagosan** megszőtt vászonból készült. Többnyire „**forma**” alapján (19. ábra), házilig varrták meg. Négy darab anyagból (1—1 szárra 2 darab). Mivel a rákosiak népviseletében a fehér nadrág korán tért hódított, a falu népe a meglétét éppen öltözetmódjuk **sajátos, megkülönböztető jegyének** tekinti.

A szürke és fekete nadrágtól sokáig idegenkedtek. A harisnyát is, a nadrágot is **bogláros szijúval** erősítették a derekukra. Ez másfél méternyi széles, recés boglárokkal sűrűn berakott szijúféleség volt, amit Orbán Balázs szerint „a nők háromszor, a férfiak csak kétszer tekertek a derekuk köré“.

A férfi felsőruházat további elemeinek, a **lájbinak** is rövidkabát-szerű **kurtinak** az anyaga szürke, vagy fekete háziposztó volt, csupán az ünnepi darabok készültek brassói szederjes-posztóból. A lájbinak két változatát hordták (20. ábra), a háromszög alakú nyakkivágásút (20. b. ábra) és a magasnyakú állógallérút (20. a. ábra). A zöld színű, bársonydíszítésű lájbi a nagygazdák megkülönböztető viseleteleme volt.

Az Orbán Balázs által említett „duki“-t, „flánel ujjast“ nem őrizték meg, de emlékeznek a régen viselt „**posztóujjasra**“. Mivel a rákosiak a flánelféléket posztónak minősítik, valószínű, hogy ugyanarról a ruhadarabról van szó. Hasonlóképp csak az emlékezetben él a férfiak himes bárányszőrmellénye, a „**cifrabunda**“ vagy **selyemesbunda**, sőt úgy tartják, hogy ez időben a zeke után következett. Mindenesetre az Orbán Balázs idejében már ismerték. A **zeke**, a **kocogány** régies, egyenes szabvonalú változatáról sajnos, még fénykép vagy rajz sem maradt (leírását lásd: düszke, zeke). A **nagyzeke** azonban néhonnán még előbukkan. (Leírását lásd a női viseletnél.)

A posztókurti készítője Zátyi Gyuri volt.

A lábbelik közül az I. világháború előtt a **bocskort** hordták még aratáskor, a földművesgazdák általában a pásztorok. Az akkori öregek kedvelték s nem szívesen cserélték fel az elterjedni kezdő borjúbőr bakancssal, mert melegebbnek találták. A faluban volt „**bocskormester**“, de házilag is elő tudták állítani. Az I. világháború után általánosan elterjedt nyári lábbeli a **bakancs**, baróti csizmadiák készítménye volt.

A csizma megmaradt téli és ünnepi darabnak. A régi típusú egészen **lágyszárú csizmát** a múlt században viselték. A hagyományos, 1–2 példányban máig is megtalálható csizmatípus oldalvarrásos, keményszárú, csupán alul, közvetlenül a lábfej felett, egy arasznyi részen lágú, ami betűródött, felül a szára szivalakúan bemélyített.

A hagyományosan viselt fejrevalók (**sapka**, **kalap**) baróti mesteremberek készítményei voltak. A **kalap** díszje a szórkötő volt, amely színével egyúttal viselője életkorát és családi állapotát is jelképezte (legény piros színűt, házas ember kék színűt, öregember fekete színűt hordott). Sorozáskor a leányok, katonaszeretőjüknek **rézvirágot** tűztek a fejrevalójukba, szombatonként pedig **élővirágot**.

A legöregebbek hallomásból tudják, hogy valamikor a férfiak is hosszú haját viseltek. Vannak, akik úgy tudják, hogy ezt egyszerűen hosszan hordták, visszakondorítva a sapkára („üstökös haj”). Mások szerint megzsírozták, szíjjuba fonták, s talán az álluk alatt meg is kötötték.

A férfiak öltözete tehát jóval egyszerűbb volt, mint az asszonyoké. Jellemezte a fehér, fekete, viselő darabok esetében még a szürke szín. Az alkalmak sem hoztak különösebb változatosságot benne. Aratni ingben, gatyában is nekifogtak a férfiak, általában azonban ugyanúgy jártak dolgozni, mint ünnepelni, legfeljebb ünnepinek az újabbat tartogatták. A vőlegény egyetlen megkülönböztető jegye a faolajas zsebruha volt, amit a felső gomblyukain áthúzva, a zsebéig vezettek át.

Az ünnepi viselet fekete fődü selyemnyakravalóját Brassóból szerezték be.

Végezetül érdemes néhány szóban bemutatni a gyermekek öltözetét is.

A polyás gyermek kezét-lábát félesztendő koráig lekötötték. Testére hátul nyitódós inget adtak. A fiúgyermekek 2—3 éves korukig parittyá nadrágban jártak, amit gyepelével, vagy lájbival varrtak egybe, a kislányok ruhája ebben az életkorban a köntös volt. Az első harisnyát, illetve rokolyát rendszerint akkor kapták, amikor iskolásra felcseperedtek.

Levonva a végső következtetéseket is, megállapíthatjuk, hogy a mai Felsőrákosra a kivetkőzés jellemző.

E folyamatban elől járnak a férfiak. Közülük ma mindössze 4—5-en őrzik még viseletüket, de ők is csak ünnepnap öltöznek bele. Világos a sorsa ezen utolsó ruhadaraboknak: 1—2 évtizeden belül viselőjükkel együtt eltemetődnek.

Aktiv szerepe van még a női népviseletnek a mai 40—50 évesek életében, akik örökölt és szerzett sok rend öltözetüket hétköznapi és ünnepnap egyaránt hordják, de újat nem csináltatnak. Sátoros ünnepeken a fiatalabbak egy része (kb. 40 százaléka) szintén beöltözik, sőt lehet látni faolajas rokolyás, keresztszemes hímzéses ingű kislányokat is. Általában azonban a fiatalok, (sőt még a 40—50 évesek nemzedéke is) egyre kevésbé ragaszkodnak megőrzött ruhadarabjaikhoz. Holmijaikat szívesen adják el (ezért csúfolják őket a környékbeliek „lengetegeseknek”), vagy alakítják át, jobbik esetben csak rövidebbre és szűkebbre, de igen gyakran teljesen feladva a régi szabáselveket. Az értelmiség ellenhatására a mai fiatalság készített magának 1—1 rend ruhát. (A faluban magyarruha varrónő dolgozik.) Kérdés azonban, hogy az efajta hatás milyen mértékig tudja ellensúlyozni a hagyományos népi kultúra felbomlásának tendenciáját.

JEGYZETEK

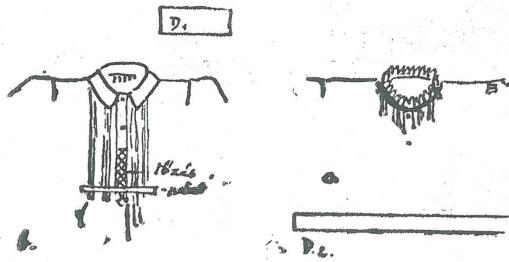
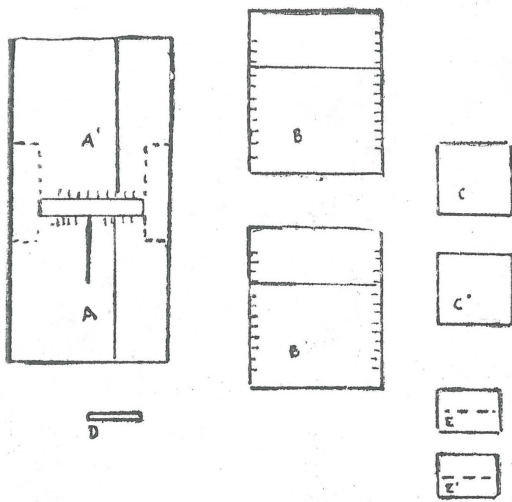
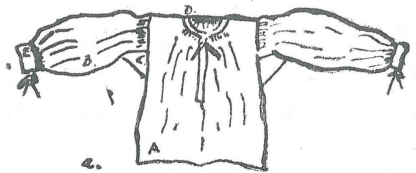
- 1—9. ORBÁN BALÁZS : A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi, népművészeti szempontból, Pest, 1868, I. kötet, 210—211 l.

KÖNYVÉSZET

1. ORBÁN BALÁZS : A Székelyföld leírása, I. k. Udvarhelyszék Pest, 1868.
2. KÖVÁRY LÁSZLÓ : A magyar családi és közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából, Pesten, Ráth Mór, 1860.
3. KRESZ MÁRIA : Magyar parasztviselet (1820—1867), Budapest, 1956, Akadémiai Kiadó.
4. GÁBORJÁN ALICE : A magyar népviselet. Kísérlet egy összefoglalásra, Néprajzi Értesítő, Budapest, 1967, 167—183. lap.
5. FÁY ALADÁR : A magyarság díszítő ösztöne, Turul kiadás, é. n.
6. MALONYAI DEZSŐ : A magyar nép művészete, II. k., Budapest, 1909.
7. HAÁZ FERENC REZSŐ : Egy székely falu öltözete, Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára, Sepsiszentgyörgy, 1929, 438—451. lap.

ADATKÖZLŐK :

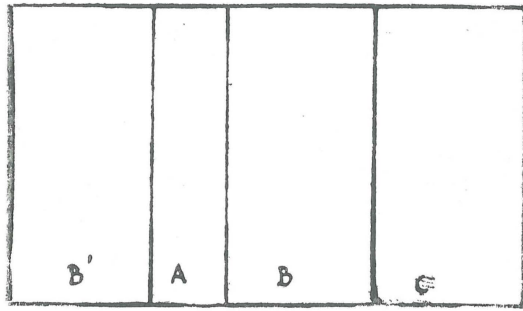
- Pető Gy. Miklós, gazdálkodó, 64 éves.
Pető Miklósné, Gál Anna, gazdálkodó, 63 éves.
Bíró Ferencné, gazdálkodó, 55 éves.
Páll B. Miklósné, Székely Magdó Julis, gazdálkodó, 51 éves.
Lőrincz Júliánna, gazdálkodó, 80 éves.
Tamás Istvánné, Páll Anna, gazdálkodó, 90 éves.
Fítőri Jancsi Dezső, gazdálkodó, 75 éves.
Bíró Anna, gazdálkodó, 73 éves.
Sütő Júliánna, gazdálkodó, 71 éves.
Gyerő Júliánna, gazdálkodó, 71 éves.
Fehérvári Bíró Kata, gazdálkodó, 65 éves.
Kolumbán Paliné, gazdálkodó, 73 éves.
Borbély Elekné, tanítónő, 62 éves.

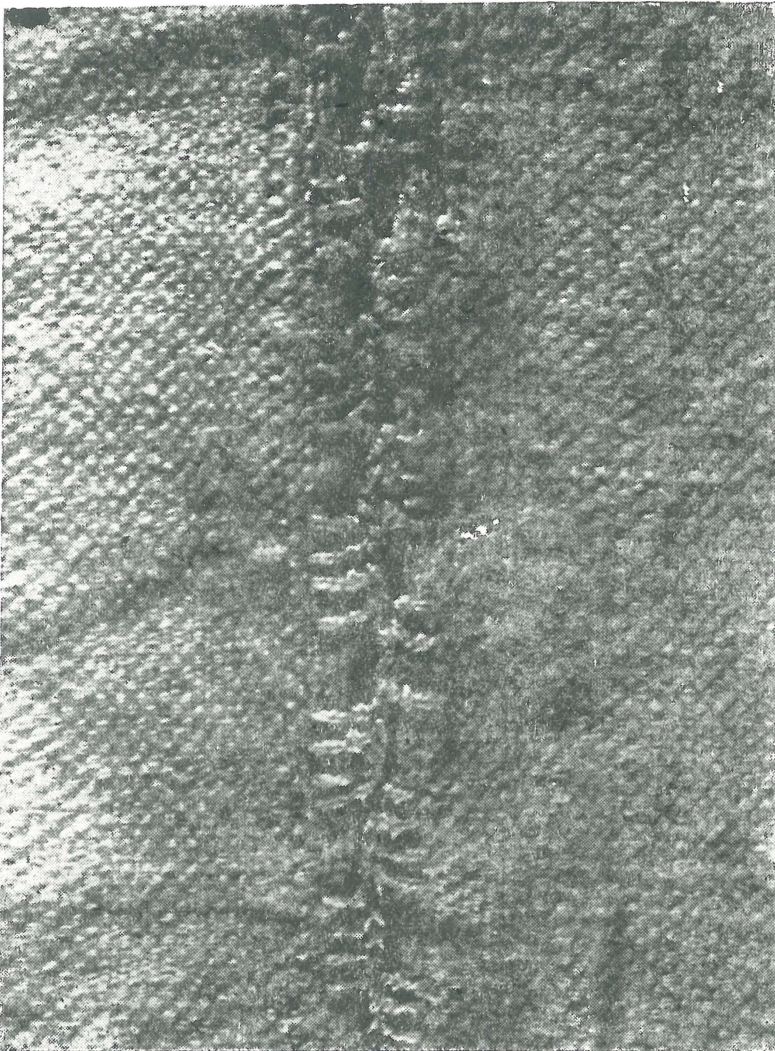
1. ábr

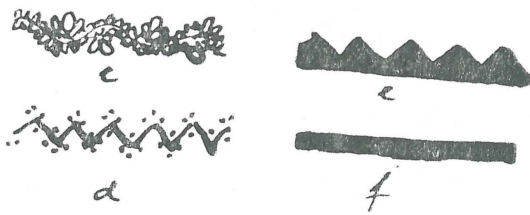
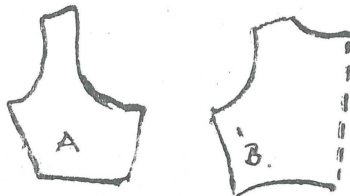
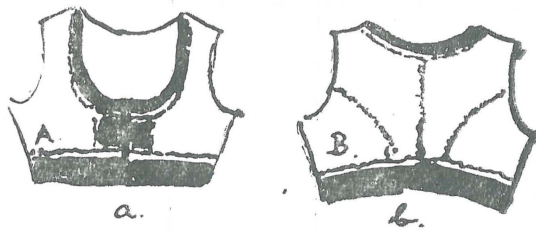
2. ábra

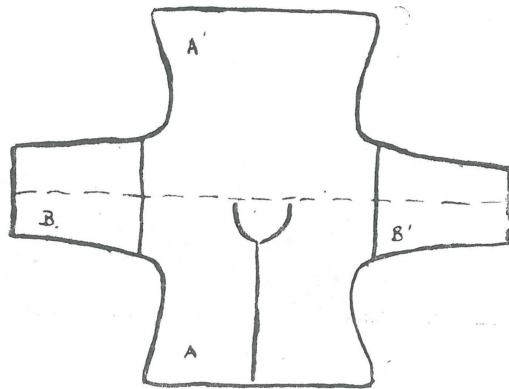
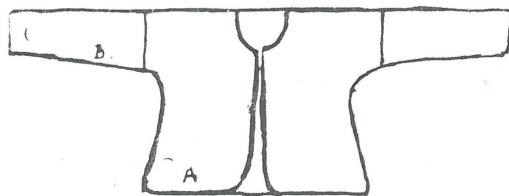
3. ábra

4. ábra

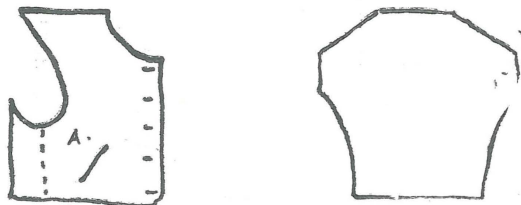
5. ábra

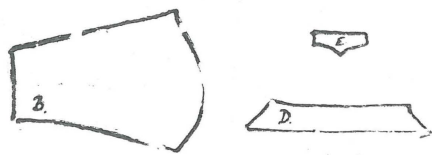
6. ábra

a./

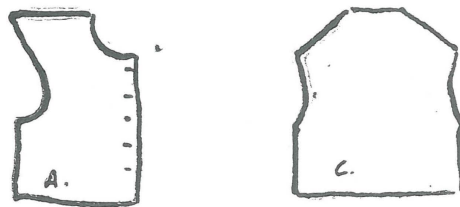
k/

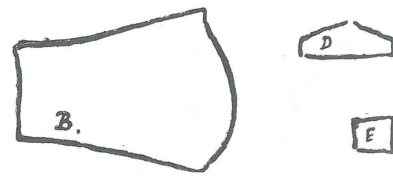
8. ábra

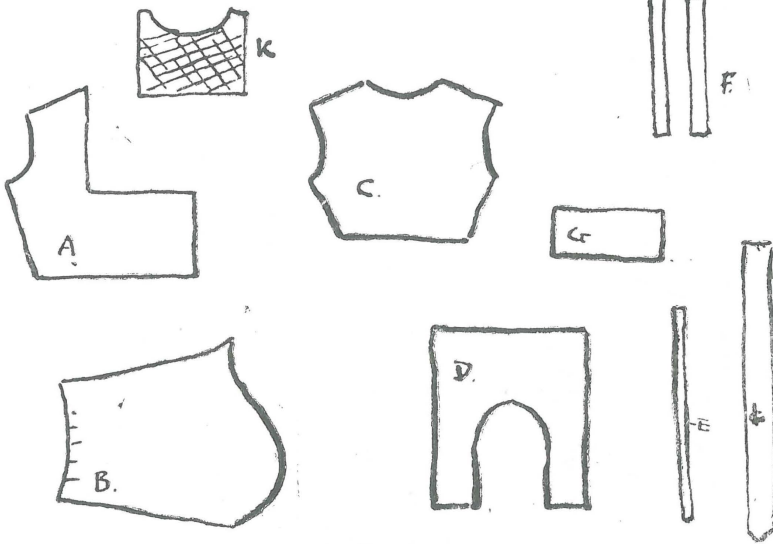
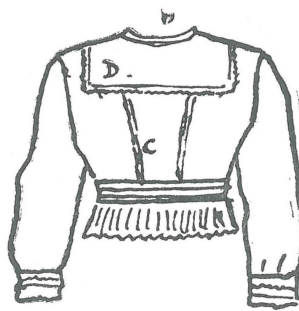
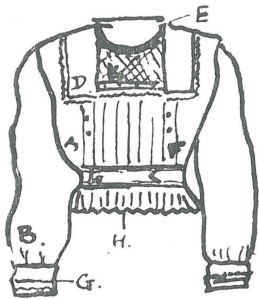
a./

k/

7. ábra

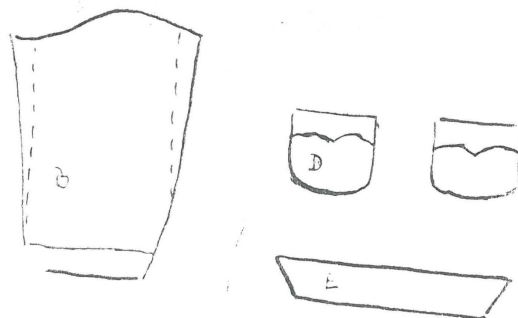
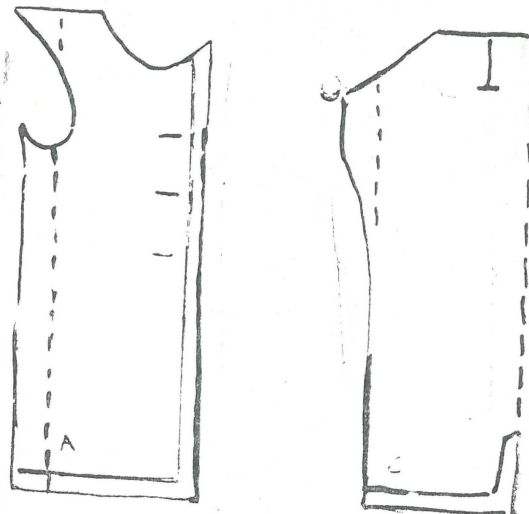
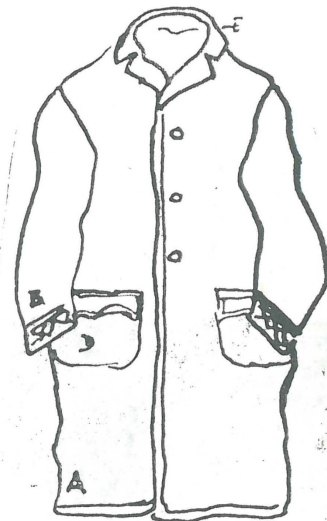
9. ábra

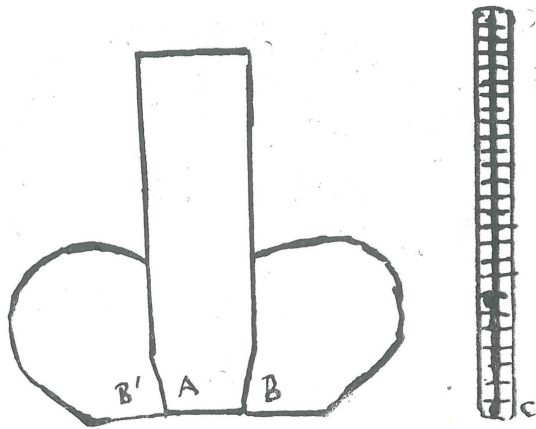
10. ábra

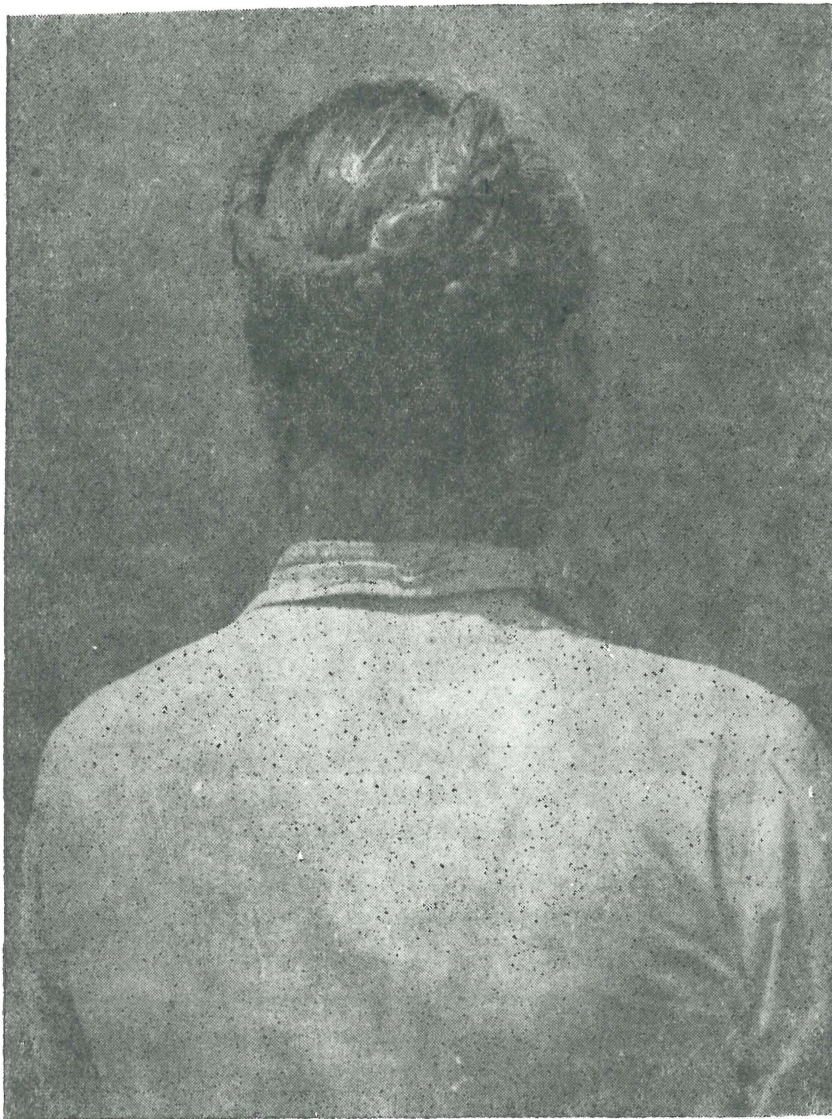
11. ábra

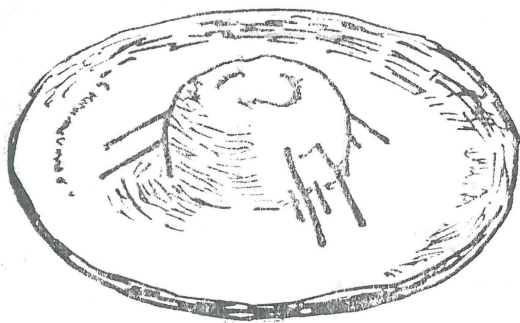
12. ábra

13. ábra

14. ábra

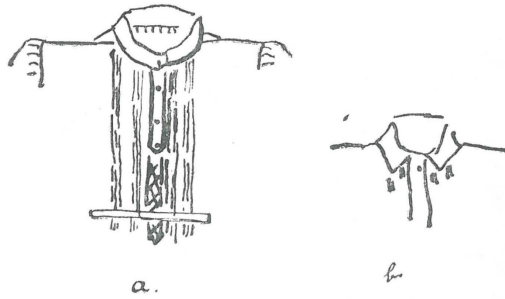
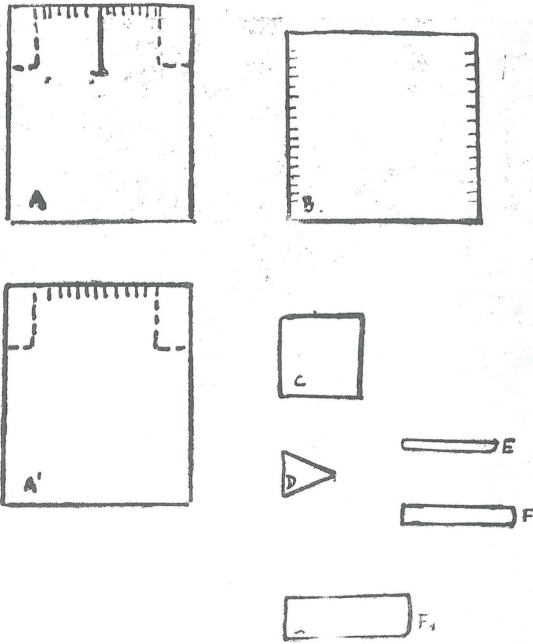
15. ábra

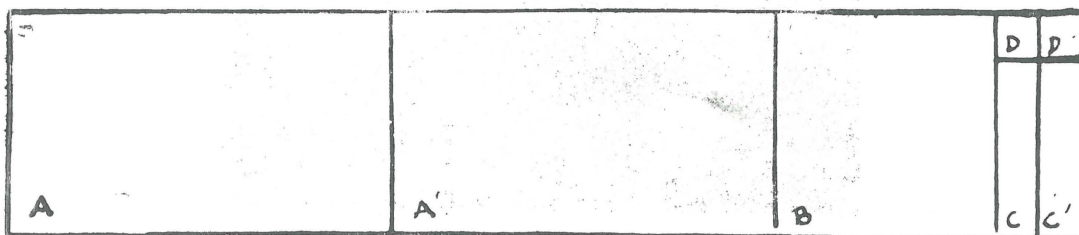
16. ábra

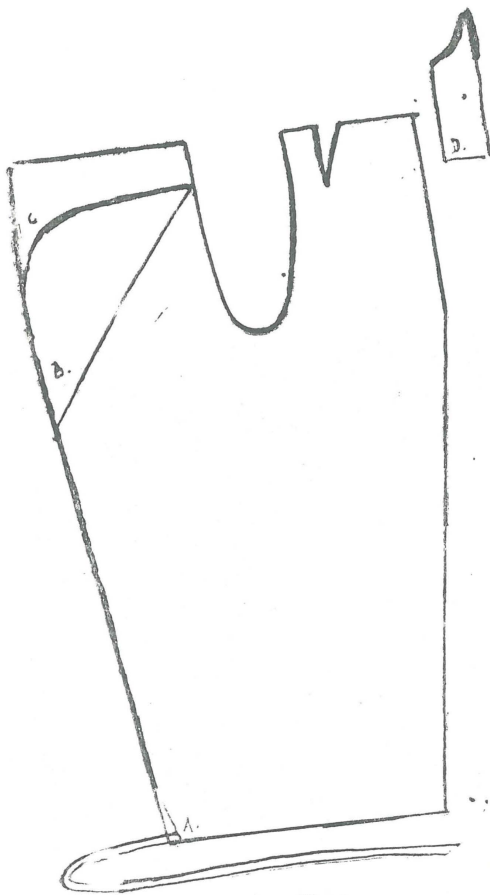
17. ábra

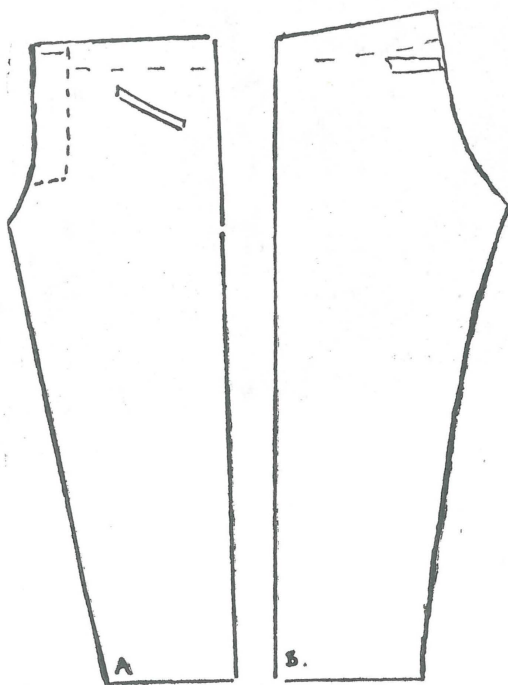
18. ábra

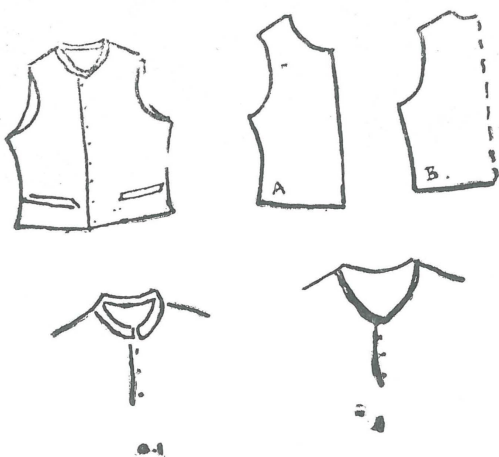
19. ábra

20. ábra

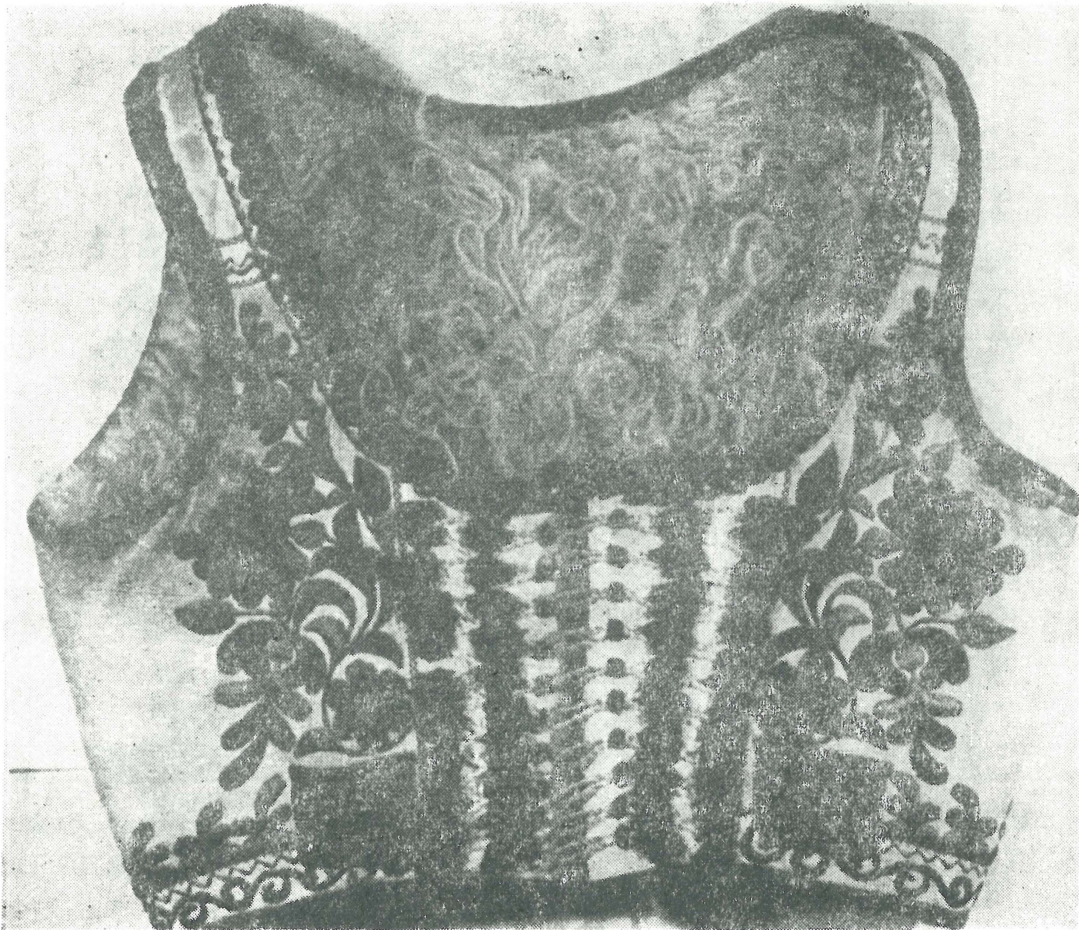
22. ábra

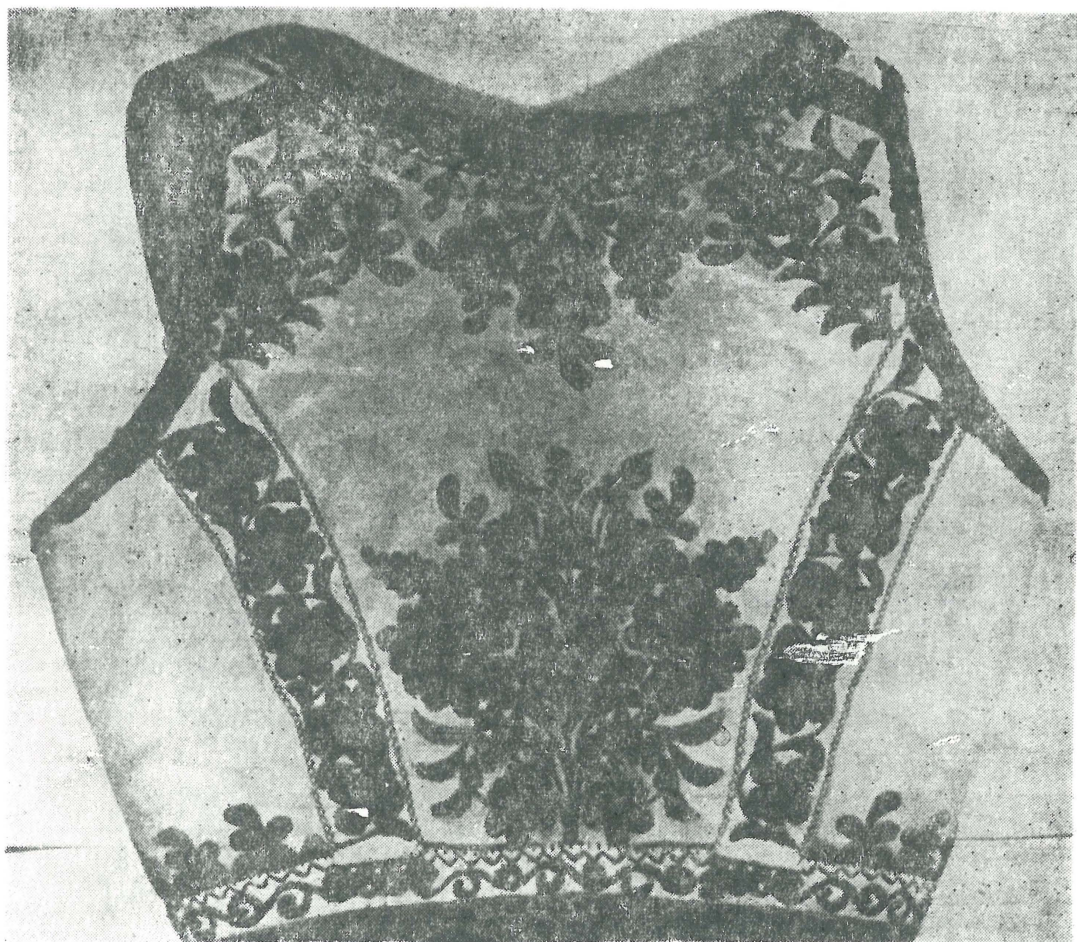
21. ábra

23. ábra

24. ábra

25. ábra

26. ábra

27. ábra